

М. ШУЛЬГА

КИЇВ: УТВЕРДЖЕННЯ У СТОЛИЧНОМУ СТАТУСІ

Роль столичного міста у житті всієї країни справді унікальна. І тому надзвичайно важливо всебічно і систематично досліджувати соціально-по літичні, економічні, культурні, соціально-психологічні процеси, що розгортаються у ньому.

РОЛІ ТА ФУНКЦІЇ

Столиця — це головне місто держави, місцеперебування вищих органів державної влади, центральних установ і відомств (визначення з енциклопедії). Тобто йдеться не просто про місто, а про центр у складному соціальному просторі держави і суспільства. Тому слід розрізняти проблеми Києва як міста і як столиці України. Звичайно, столичне місто концентрує у собі і суто міські, і специфічно столичні проблеми. Проте міські, внутрішні проблеми притаманні й іншим містам, а от столичні — то ознака лише одного міста в державі. Вони відбивають її відносини з територіями, регіонами, провінцією. Столиця — це головна точка, серце суспільного життя країни; це суспільне явище, яке включає в себе політичні й адміністративні, економічні й фінансові, соціальні й владні, історичні й культурні, етнічні й мовні складові. Вона — центр у системі адміністративно-владних та політичних зв'язків.

Законодавчо столичний статус Києва визначено Законом України «Про столицю України — місто-герой Київ». Він проявляється у тому, що столиця є: політичним та адміністративним центром; місцем розташування резиденції глави держави — Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Конституційного Суду України, центральних органів державної влади; місцем перебування дипломатичних представництв іноземних держав та міжнародних організацій в Україні.

У системах суспільних зв'язків столиці не завжди бувають центрами. Так, у системі економічних відносин наприкінці 80-х — на початку 90-х років Київ ще не був центром. Як відомо, найпотужнішими з погляду економіки у ті роки були Дніпропетровськ, Донецьк, Харків, Одеса. Завдяки своїй економічній могутності представники цих регіонів визначали і політику держави в цілому. У той період, зважаючи на меншу роль Києва в економічному житті країни і водночас на його велику політичну значимість, характерним було суперництво між елітами згаданих регіонів за політичне володарювання у столиці. Вони активно «постачали» до Києва своїх представників у центри нової державної влади, які утворилися після проголошення незалежності. На київській політичній арені у цей час з'являються Ю. Звягільський, Ю. Йоффе, А. Толстоухов, Р. Богатирьова, П. Симоненко, Є. Щербань, В. Щербань з Донбасу, Л. Кучма, В. Пустовойтенко, В. Яцуба, П. Лазаренко, Ю. Тимошенко, С. Тигіпка з Дніпропетровська, Ю. Гайсинський, О. Дьомін, Є. Кушнар'ов, В. Гриньов, В. Філенко, В. Семиноженко з Харкова, В. Симоненко з Одеси, А. Кінах з Миколаєва.

Проте протягом 90-х років ситуація змінилася. Економіка промислових регіонів занепала, водночас набрав потужності фінансово-банківський капітал, який сконцентрувався у Києві. Внутрішні гроші і зарубіжні позики зосередились у столиці. Тут можна було отримати вигідний кредит, тут вирішувалася доля підприємств, що приватизувалися.

Шляхом рекрутації до Верховної Ради, Кабінету Міністрів, Адміністрації Президента у столиці осіла і включилася в усі сфери її життя велика група осіб з колишньої регіональної еліти. Частина з рекрутованих «регіоналів» зосередилась на суто політичній діяльності, а частина поєднала бізнес з політикою.

У цей же час зміцнюють свої економічні позиції та розпочинають активну політичну діяльність і «корінні» київські фінансисти й підприємці. І з кінця 90-х років Київ стає не лише політичним та адміністративним, а й економічним, діловим і фінансовим центром країни.

Знаковою подією стали вибори до Верховної Ради 1998 року. У парламенті почали домінувати київські економічно-політичні клани. Поступово вщухає боротьба між регіональними кланами за київський «престол». Тепер уже київські клани стали настільки могутніми, щоб нікому в країні не віддавати свою першість як в економіці, так і в політиці. Якщо у складі Верховної Ради першого скликання (в 1990 р.) 74 народні депутати були постійними мешканцями Києва, то сьогодні у ній 211 киян.

Втім, перехід певних груп регіональних еліт до Києва та їхнє закріплення у столиці не означає занепаду еліт на периферії. У кожному з регіонів тривають специфічні процеси творення, рекрутації і трансформації еліт. Формуються могутні елітні утворення, здатні осмислювати, формулювати і відстоювати регіональні інтереси. Потужними залишаються харківська, донецька, дніпропетровська регіональні еліти. Стосовно галицької еліти показовим є висловлювання політолога зі Львова Костя Бондаренка, який вважає, що вона «замість того, щоб акумулювати свої сили, готуватися до елітотворчих процесів, усі свої сили кидає на те, щоб прорватися до Києва і там розчинитися, асимілюватися у загальному потоці»¹.

У столичному місті не тільки концентруються центральні органи державної влади, а й розміщуються штаби, центральні органи політичних партій і громадських організацій. Тут приймаються рішення, що визначають долю всього суспільства. Усе це створює неповторний соціально-психологічний клімат столиці. Його досить добре відчують і дуже цінують політики. Відлучення від столиці означає зниження суспільного статусу особи чи організації, суспільну стигму, політичне тавро. А вже однією з форм покарань скомпрометованих політиків ще за часів Радянського Союзу було почесне заслання у якесь посольство, тобто ізоляція від столиці. Або згадаймо свіжіший приклад, коли під час загострення взаємовідносин Верховна Рада України погрожувала Конституційному Суду саме відлученням від столиці: останньому пропонувалося перебраться до Харкова.

КИЇВ У ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ

Київ розташований не тільки у географічній середині щодо кордонів держави, а й у суспільному центрі стосовно політичних крайнощів, які яскраво проявляються на Сході та Заході, Півдні та Півночі країни. У цьому плані він виконує роль своєрідного суспільного амортизатора. А вже в українському суспільстві між соціальними групами і регіонами існують істотні розбіжності, аж до полярних позицій. Це стосується багатьох проблем: внутрішньо- і зовнішньополітичних, економічних, суспільно-психологічних, мовно-культурних тощо. Скажімо, активно проявляється протистояння точок зору з питань геополітичних орієнтацій, міжнародних союзів, прихильності до політичних течій, ринкових перетворень, статусу російської мови, приналежності до церков тощо.

Ось кілька прикладів. За даними моніторингу, який уже вісім років здійснює наш інститут, у західному регіоні країни серед опитаних тільки 6 % є прихильниками лівих

партій, а в південному і східному — 24 % і 29% відповідно (дані опитування 2000 р., опитано 1800 чоловік за вибіркою, що репрезентує доросле населення України). Київ же посідає проміжне місце — 14 %. Або інший показник. За надання російській мові статусу державної на Сході і Півдні виступають 63 % і 67 % респондентів, а на Заході — тільки 7 %. У Києві ж на цій позиції стоять 27 % опитаних. Істотно відрізняються і думки різних регіонів України щодо першочергового розвитку відносин з країнами СНД. Так, на Заході цю думку підтримують 4 % опитаних, на Сході — 20%, на Півдні — 22 %, у Києві — 7 % респондентів.

Як бачимо, Київ у більшості гострих питань займає позицію, ближчу до середини. Йдеться не про те, добре це чи погано, а лише про те, що ситуація у країні могла б дуже загостритися, якби Київ дотримувався якоїсь крайньої позиції.

В Україні епіцентром політичних подій новітньої історії був і є Київ. На його вулицях відбувалися перші демократичні мітинги, демонстрації політичного змісту, в столиці працює демократично обрана Верховна Рада, де вперше почала офіційно діяти опозиція, тут проголошено Декларацію про державний суверенітет України і Акт про незалежність України, прийнято Конституцію України.

Ставлення киян до багатьох суспільних явищ відрізняється від ставлення до цих явищ в Україні загалом. Ми проаналізували дані досліджень нашого інституту по Києву, яке проводилося у 1999 р. і охопило 800 чоловік, а також результати моніторингу за цей же рік в інших містах України. Виявлено досить великі розбіжності у сприйнятті політичної сфери суспільства, політичних подій. Так, в Україні в цілому на запитання «Якою мірою вас цікавить політика?» 27 % громадян відповіли, що їй вона не цікавить, а от у Києві політика не цікавить лише 17 % його мешканців.

На запитання щодо необхідності багатопартійної системи для України по країні в цілому 25 % респондентів відповіли, що багатопартійна система потрібна, а по Києву — 40 %. На запитання «Чи є партії або рухи, яким можна довірити владу?» позитивно відповіли 31,5 % киян, тоді як по Україні загалом цей показник дорівнює лише 19 %. Остання відповідь спонукає до висновку, що наближеність до центрів політичного життя дає можливість конкретніше розгледіти політичну еліту і побачити серед неї людей, яким можна довірити владу.

ЕФЕКТ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

ЕКОНОМІЇ

Багатомільйонні міста сприяють економії різноманітних ресурсів. Адже у такому місті можна знайти практично все, необхідне для реалізації будь-якого задуму, будь-якого проекту — економічного, фінансового, технічного, гуманітарного, художнього. А те, що Київ є ще й столицею, додає йому потенціалу в адміністративному, політичному і авторитетно-знаковому аспекті.

Одна з визначальних рис столичного мегаполіса — концентрація у ньому талантів. Велике місто притягує непересічних людей, оскільки створює найкращі умови для шліфування і реалізації їхніх здібностей. Навіть великий талант, який залишається у невеличкому провінційному містечку, дуже часто чахне. Особливо це актуально в наш час. Саме у великих містах відбувається об'єднання зусиль творчих особистостей, а змагальність між талантами народжує нові шедеври.

У Києві зосереджено переважну більшість інститутів Національної академії наук, значну частину вузів найвищого рівня акредитації, тут працюють найбільші бібліотеки країни: бібліотека Національної академії наук, парламентська, медична, історична, юнацька тощо. У столиці розміщуються усі центральні архіви, фоно- і кінотеки, діють найкращі в Україні театри, художні колективи, галереї, майстерні. Тут розташовані відомі на весь світ музеї та архітектурні пам'ятки.

Відтоді як Київ став столицею незалежної держави, значно зросла його роль у міжнародному аспекті. Це і зрозуміло. Адже столиці держав найбільш інтегровані у міжнародні зв'язки.

Якщо у Києві як столиці союзної республіки було кілька консульств соціалістичних країн, то сьогодні тут представлено десятки повноцінних посольств з усіх країн світу. У столиці розташувалися офіси міжнародних організацій, фондів, представництв. Сюди приїздить найбільше іноземців. Київ є найпотужнішим транспортним вузлом країни. Усе це створює сприятливі умови для інтенсивного спілкування жителів столиці (прямо і опосередковано — по телефону, через Інтернет) як із зарубіжними організаціями, так і з окремими людьми.

СИНДРОМ СТОЛИЦІ І ПЕРИФЕРІЇ

ПРОТИСТОЯННЯ

Відомо, що провінція нерідко ставиться до столиці з певним презирством — як до ситого міста чиновників, бюрократів, котрі зайняті власними справами, розкошують, тоді як решта території країни занепадає, руйнується. А з другого боку, столиця для периферійного мешканця — остання надія на справедливе розв'язання проблем провінції, тут він сподівається знайти управу на свого начальника, губернатора, інших чиновників.

І все-таки на рівні буденної свідомості спостерігається певне протистояння столиці і провінції. Причому виникає воно не на порожньому місці. В його основі — роздратована реакція провінціала на «цвітущу жизнь» у столиці. Адже концентрація у місті банків, усіляких фондів, бірж сприяє накопиченню коштів і утворює досить великий прошарок службовців з порівняно високою заробітною платнею. Крім того, тут відкрита найбільша кількість приватних, платних навчальних закладів, де здобуває освіту молодь з регіонів. Це ще один канал викачування грошей з провінції у столицю (плата за навчання, квартиру, інші послуги). А ще тут розміщуються різноманітні спеціалізовані медичні установи, адвокатські контори, ради із захисту дисертацій тощо, які також за плату обслуговують мешканців регіонів. У столиці зосереджені найбільш високооплачувані державні службовці. Як наслідок — тут формується специфічна ситуація щодо платоспроможності населення, його зайнятості, обігу коштів, виплати заробітної платні та пенсій, можливості додаткових заробітків тощо. Більш динамічне, ніж у провінції, економічне життя столиці створює значно ширші можливості для особистості у виборі економічної поведінки. Наявність робочих місць у різних сферах життя дає змогу багатьом киянам знаходити додаткову роботу.

Усе це породжує і характерні реакції столичних жителів на ті соціально-економічні процеси, що розгортаються у суспільстві. У киян оцінка економічної ситуації в країні значно оптимістичніша, ніж у населення України загалом. Вони більше налаштовані на активне проведення ринкових реформ. Проте у часовій динаміці думка самих киян також змінюється, причому тенденція цих змін — негативна, тобто з роками їхні оцінки перспектив здійснення економічних реформ стають песимістичнішими.

У Києві локалізується і «бюрократія» політичних партій. Це значимий прошарок, зростання ролі якого у суспільному житті не можна не помічати. Кількість політичних партій, зареєстрованих Міністром України, вже давно сягнула за сто. Так званий центральний апарат партій — це високооплачувана група людей, яка має свої специфічні інтереси, що не збігаються з інтересами рядових членів партій. І останні дедалі глибше усвідомлюють ці суперечності усередині партій.

Політики і політологи будують свої прожекти, здебільшого спираючись на столичні спостереження. Щоправда, деякі їхні ідеї та політичні програми живуть лише у межах київської окружної дороги. Вже на п'ятдесятому кілометрі від столиці місцеві жителі сприймають їх приблизно так само, як і телевізійну рекламу засобів для схуднення.

ПЕРИФЕРІЯ У СТОЛИЦІ

Столиця завжди приваблювала тих, кому здається, що у провінції життя неповноцінне, мляве. Справді, велике місто відкриває для особистості більшу свободу вибору поведінки. Цьому сприяють кілька факторів. По-перше, тут концентруються різні суспільні інститути, заклади. По-друге, велике місто забезпечує анонімність поведінки, що особливо приваблює молодь. Найбільш жорсткий контроль над молоддю — у селі, оскільки тут до, так би мовити, офіційних форм контролю додається ще й громадська думка села: людина постійно перебуває у сфері соціально-психологічного і морального контролю спільноти. У місті, навіть невеликому, такий контроль послаблюється. А у великому місті він практично відсутній. Тут особистість будь-коли може перервати контакт з тим анонімним оточенням, в якому перебуває.

Проте, влившись у столичне життя, колишні провінціали нерідко переживають глибокі розчарування. Вони страждають від перенасиченості контактами, інформацією, від постійного перебування у натовпі — у транспорті, на вулиці, у громадських місцях, у сфері побуту, на роботі. І особистість захищається. Вона виробляє для себе певну поведінку, коли досить формально і черство ставиться до «людей з натовпу», підсвідомо дистанціюється від них, нерідко буває глухою до чужих проблем, недостатньо співчутливою. Високий ритм життя і перенасиченість інформацією формують у жителя мегаполіса бажання замкнутися, відокремитися, побути на самоті.

Але головне навіть не в цьому, а в тому, що для багатьох колишніх провінціалів очікування не справдилися, цілі залишилися недосяжними. Ті, хто не знайшов себе у великому місті і пережив розчарування, ностальгує за «малою батьківщиною». Багато столичних жителів бояться зізнатися навіть самим собі у своєму життєвому банкрутстві. Їх стан душі є станом душі маргінала.

По-іншому проявляється провінційна ностальгія тих столичних жителів, котрі досягли певних успіхів. Вони пишаються своїми життєвими завоюваннями, відчувають задоволення, порівнюючи себе з однокласниками, друзями дитинства та юності. Проте їхати додому задля самоствердження — надто примітивно. От і виникла така суперечлива форма самопрояву колишніх провінціалів, як земляцтва. У ній поєдналися елементи самоствердження і ностальгії. Земляцтва українців у столиці України — специфічне соціальне явище, в якому є щось від травмованої психології емігрантів, діаспори.

У Києві протягом останніх п'яти—шести років сформувалися земляцтва практично всіх областей України. Причому показово, що земляцтва виникають лише у столиці. В інших містах України, де також чимало вихідців з інших областей країни, їх ніхто не створює.

Крім того, основу земляцтв становлять люди, котрі успішно інтегрувалися у столичне життя, досягли у ньому високого статусу.

Звичайно, у цьому явищі є і багато інших психологічних відтінків, зокрема свідоме чи підсвідоме прагнення до корпоративності, утворення групи, яка була б опорою особистості у байдужому і черствому людському скупчищі, захищала б її, допомагала у випадку життєвих негараздів. В усякому разі, явище столичних земляцтв — це багатий матеріал для вивчення.

Багаторічні дослідження Інституту соціології НАН України дають змогу порівнювати думки киян наприкінці 80-х — на початку 90-х років і через 9—10 років. Вони свідчать, що за цей період, по-перше, змістилися пріоритети у ставленні до проблем. Якщо в перші роки незалежності особливе занепокоєння викликала сфера міжетнічних відносин, то наприкінці десятиріччя найбільше турбувала людей соціально-економічна сфера. По-друге, розвіялися романтичні ілюзії щодо справедливості і рівності. Наприкінці десятиріччя вже мало хто згадував про справедливий розподіл житла або про скасування привілеїв. Життя за цей час настільки круто змінилося, що такі вимоги почали сприйматися як наївні. Слід віддати належне і засобам масової інформації, які принципово змінили логіку пояснень багатьох речей у суспільному житті. Вони зробили вагомий внесок у формування у суспільній свідомості нового уявлення про те, що багатий є багатим і нема чого бідному прирівнювати себе до нього. По-третє, оптимістичні уявлення про здатність середньоста тистичного громадянина впливати на політичні події у країні змінилися гіркими розчаруваннями. Політична активність мас відчутно знизилася. Це стало реакцією на зубожіння, стагнацію виробництва і втрату робочих місць, на різку поляризацію населення за доходами, панування у парламенті скоробагатьків і повну їх байдужість до потреб виборців.

Стомленість населення від нестабільності і соціально-економічної кризи, невизначеність щодо цілей, здатних об'єднати суспільство, невпевненість у майбутньому — ці ознаки морально-психологічного стану населення за десять років помітно посилилися. Зворотною стороною стомленості і апатії стало те, що істотно знизилася частка тих, хто вважає, буцімто домогтися своїх прав та інтересів можна через активні дії.

СТАНОВЛЕННЯ ЯК ПОВНОЦІННОЇ СТОЛИЦІ

КИЄВА

На шляху до досягнення стандартів європейської столиці Києву доводиться долати чимало проблем. Навіть за десять років незалежності не так-то просто легітимізуватися йому як столиці у суспільній свідомості. Адже після проголошення незалежності треба було перейти від напівстоличного, напівпериферійного (у масштабах Радянського Союзу) до столичного статусу, тобто стати беззаперечним адміністративним, політичним, діловим, інтелектуальним, духовним центром. Проте у Києва виникли і додаткові проблеми, пов'язані з його історією як столичного, культурного, релігійного і навіть знаково-символічного центру східних слов'ян. Злившись воєдино, давнина і недалека історія створили для Києва специфічні, тільки йому властиві проблеми.

Феномен столиці прямо пов'язаний з політикою, політичною кон'юнктурою. Недарма у різних державах у періоди загострення внутрішніх або зовнішніх політичних відносин періодично постає питання про перенесення столиці. Ще київський князь Святослав мріяв розширити свої володіння і перенести столицю з Києва на Балкани. Подібні явища отримали назву трансляції, або транзиту столиць. Причини цього можуть бути різні:

— небезпечна географічна близькість до території, з якої надходить загроза державі (перенесення столиці з Петрограда до Москви у 1918 році);

— потреба наблизити столицю до географічного регіону, на який необхідно посилити вплив, зафіксувати свою присутність у ньому (перенесення за Петра I столиці з Москви до Петербурга у зв'язку із завданням «прорубати вікно у Європу», ввійти у систему європейських міждержавних, економічних і культурних зв'язків);

— необхідність посилити вплив у певній етнічній, релігійній, мовній зоні держави (перенесення столиці Казахстану із Алмати до Астани);

— потреба у руйнуванні старих бюрократичних угруповань, їхніх зв'язків і традицій (пропозиції перенести столицю з Москви на Урал або у Сибір);

— бажання маніфестувати кардинальну зміну ладу і проголосити нову еру в розвитку держави (перенесення столиці Туреччини із Стамбула до Анкари);

— потреба у поверненні до старої столиці як символу могутності, єдності держави (Берлін).

Київ пережив за свою історію чимало трагічних подій, у тому числі і пов'язаних з його столичним статусом. У період давньоруської державності проблема столиці як адміністративного центру і загальнодержавного та культурного символу була у фокусі політичної боротьби. Суперниками Києва щодо цієї ролі у різні періоди виступали і Великий Новгород, і Володимир на Клязьмі, і Галич. Але Київ, навіть у ті часи, коли послаблювалася його адміністративна і політична міць, залишався символічним центром східних слов'ян. У домонгольський період лише київські князі мали титул «великого князя», лише володіння київським престолом давало право вважатися старійшиною руських князів. Навіть після спустошення монголами Київ певний час був знаком центру політичної і культурної спільності східних слов'ян.

Сьогодні серед української політичної, фінансово-економічної та інтелектуальної еліти немає прихильників ідеї перенесення столиці з Києва, а отже, немає і міст-конкурентів щодо столичного статусу. Зате є міста, які конкурують з Києвом за першість у якихось конкретних сферах. Скажімо, Львів — як хранитель національної ідеї, претендент на звання українського П'ємонта. А Одеса — як столиця гумору (причому у масштабах СНД, Ізраїлю і Брайтон Біч, а не тільки України; на роль суто української столиці гумору могла б претендувати Диканька, та, на жаль, цього не сталося). Харків, який був українською столицею з грудня 1919 до червня 1934 р., пізніше не заявляв у громадській думці претензій на роль столиці. Давні українські гетьманські столиці — Чигирин, Глухів, Батурин — у нинішніх умовах, зрозуміло, на столичну роль взагалі претендувати не можуть.

Чи означає це, що в Україні абсолютно виключається поява міста-конкурента Києву як столиці? Звичайно, ні. Взагалі у суспільно-політичній сфері некоректні будь-які категоричні заперечення, у тому числі і щодо ситуації з перенесенням столиці. Можна уявити чимало сценаріїв розвитку, в яких фігуруватиме питання про перенесення столиці. Аргументів політологів, соціологів, істориків, археологів, екологів можуть знайти задосить. Скажімо, необхідність відселити столицю подалі від радіоактивно забрудненої зони. Або потреба перемістити її ближче до західних кордонів, щоб прискорити темпи нашої інтеграції у європейські структури. Чи, навпаки, перенести далі на схід, оскільки там зосереджена переважна частина промислово-економічного потенціалу країни...

Залежно від політичної кон'юнктури на авторитет міста може позитивно впливати як наявність у нього давньої історії, так і її відсутність. Поняття авторитету міста можна тлумачити у діаметрально протилежних сенсах. В одному випадку політики, державні діячі-революціонери знаходять досить аргументів, щоб почати все з початку, проголосити нову добу в розвитку держави і народу, заснувати нову столицю, всіляко відмежовуючись від старої. В іншому ж, навпаки, на кожному кроці акцентують на стародавності столиці, згадують різноманітні легенди, які підкреслюють колишню історичну велич.

ПОДОЛАННЯ ПРОВІНЦІЙНОСТІ СТОЛИЦІ

Особливістю менталітету східних слов'ян є те, що столиця для них не просто місце перебування центральної бюрократії. То раціонально-прагматична західна, протестантська свідомість сприймає столицю у системі горизонтальних суспільно-функціональних зв'язків. У нас вона сприймається по вертикалі. У нашій суспільній свідомості столиця — духовний центр, місцезнаходження престолу. А престол у контексті нашої сучасної культури — це символ авторитету, передусім морального і культурного, освяченого (часом, традицією, совістю), сакрального. Тому у нашому суспільстві проголошення міста столицею ще не означає його визнання столицею. Таким воно стає лише після легітимації його як столиці у суспільній свідомості. Це має визнати громадська думка — усі верстви населення, а не тільки еліта, усі регіони, а не тільки частина країни. Йдеться про визнання як на рівні офіційних структур, так і на рівні повсякденного сприйняття.

Київ ще повністю не посів те місце у свідомості громадян України, яке посідала Москва. Можна заперечити: мовляв, Київ є столицею держави з новим соціально-економічним і політичним устроєм, з новою системою політичних, соціальних і культурних зв'язків, і тому він і не може зайняти місце, аналогічне Москві. Все це так. Але є ще і проблема подолання провінційності Києва (це стосується і професійного рівня журналістики, і творчого потенціалу письменства, і досягнень науковців, і політичної культури можновладців). Ми чудово розуміємо, що, ставлячи питання у такому ракурсі, наражаємося на гнів «суперпатріотів», для яких сама така постановка питання є крамольною. Проте відомо, що фетишизація чогось, невміння критично ставитися до речей або замовчування невігідних тем ніколи нікому нічого доброго не приносили. Така позиція тільки шкодить, вона обмежує дослідницькі можливості, звужує пошуковий простір. Треба чесно і відверто з'ясовувати суперечності суспільної свідомості у сприйнятті Києва, а не витворювати нову кон'юнктуру, твердячи, що наша столиця найкраща і найавторитетніша у світі.

Які ж причини того, що Москва як столиця ще конкурує з Києвом у свідомості деяких українських громадян?

По-перше, спрацьовує інерція мислення, традиційне сприйняття Москви як столиці старшими поколіннями. Це явище проявляється у багатьох фактах: зустріч Нового року спочатку за московським часом, а потім — за київським, емоційно-піднесене сприйняття бою кремлівських курантів, Красної площі як авторитетних символів, що нерідко пов'язані з якимись подіями особистого життя. Не забуваймо, що далеко не всі наші громадяни відмовилися від стереотипів минулого. У січні 2001р. ми провели опитування за допомогою фірми «Соціс» (вибірка становила 1200 чоловік і репрезентувала доросле населення країни). Під час цього дослідження 10 % респондентів ідентифікували себе як радянську людину, а серед людей віком понад 60 років таких виявилось більше 20 %.

По-друге, за уявленнями багатьох людей Москва — це точка, яка символізує вершину професійної кар'єри. Тобто підсвідомо припускається, що там зібрано найталановитіших людей у різних сферах науки, культури тощо.

По-третє, у Москві живуть кумири багатьох українців: співаки, політики, письменники, вчені, публіцисти.

По-четверте, Москва конкурує з Києвом як культурний центр — там найбільші на євразійському просторі бібліотеки, книгосховища, архіви, музеї, театри; там друкують багато наукової та навчальної літератури, якою користуються українські студенти, аспіранти, вчені; там потужніші за творчим потенціалом і привабливіші за продукцією інформаційні центри — телеканали, радіостанції, агентства.

Усі ці точки тяжіння цілком доступні і зрозумілі — за мовою, традицією тощо, на відміну від інших сусідніх столиць — Анкари, Варшави, Будапешта, Бухареста, Братислави. Окремо в цьому ряду столиць сусідніх держав за доступністю і зрозумілістю стоїть Мінськ, але він програє і Москві, і Києву щодо конкурентоспроможності творчого потенціалу інтелігенції, потужності культурних скарбниць, історичного авторитету тощо. Втім, деякі столиці сусідніх держав ще живуть у спогадах представників старших поколінь та в історичній пам'яті окремих територій як «свої». Відень є таким містом для декого у Галичині і на Буковині; Варшава і сьогодні лишається певним центром тяжіння для Галичини; Закарпаття не байдуже до Будапешта; буковинці по-особливому ставляться до Бухареста.

Для віруючих громадян духовна столиця асоціюється не тільки з Києвом. Для греко-католиків це — Рим, для мусульман — Мекка, для іудеїв — Єрусалим.

Для української соціології дослідження проблем столичного міста є новою темою. Поки що робляться лише перші такі розвідки. Проте цей напрям є багатообіцяючим. Адже столичне життя становить інтерес не тільки саме по собі, а й у тому плані, що за моделями поведінки мешканців воно випереджає на кілька років інші міста країни. Ретельне вивчення нових тенденцій, які виявляються у столиці, дає змогу певною мірою прогнозувати те, як розвиватимуться політичні, соціально-економічні і культурні процеси у найближчі роки у суспільстві загалом.

© ШУЛЬГА Микола Олександрович. Доктор соціологічних наук. Заступник директора Інституту соціології НАН України (Київ). 2001.

---

¹ [\[до тексту\]](#) К. Бондаренко. Свято є. Ідеї нема // День. — 2001. — 23 березня.